

OMTRENT DE DOOD VAN EEN BASTAARD. BELANGENCONFLICTEN BIJ DE ERFENIS VAN GERARD SPLINTER. BRUGGE 1422

M. CARLIER en A. GREVE*

In het begin van de jaren 1420 stierf er in de stad Brugge een rijke vreemdeling, Gerard Splinter, de Grote Gerard genoemd. Omwille van de rijke nalatenschap (zie bijlage) was een aantal personen er erg op uit om zijn goederen in de wacht te slepen. De nodige argumentatie werd aangebracht om ieders recht op de erfenis te staven. Het leek ons interessant om aan de hand van deze casus de manier waarop een aantal belanghebbenden hun machtspositie verdedigden of versterkten en pogen materiële goederen te verwerven, te analyseren.

Het verhaal begint met de dood van Gerard Splinter, waarschijnlijk begin 1422¹. Zijn goederen, bewaard in het huis van Joris vanden Caeshuuse, werden door de schepenen verzegeld, in afwachting van de beslissing van de schepenenbank aan wie deze bezittingen zouden toegewezen worden. Op 5 maart 1422 (n.s.) werd een inventaris gemaakt en werden de juwelen op hun waarde geschat. Naar aanleiding van het conflict tussen de vermeende wettige erfgenamen enerzijds en Wouter Merciaen, de Brugse schout, als vertegenwoordiger van de hertog anderzijds, stuurde deze laatste een bode, Bernard Uten Inghene, naar Utrecht om het bewijs te leveren dat Splinter

* M. Carlier en A. Greve zijn beiden werkzaam in het IUAP-project nr. 33 over "Stedelijke samenleving in de late middeleeuwen" o.l.v. Prof. dr. W. Prevenier aan de Universiteit Gent, Vakgroep Middeleeuwse Geschiedenis, Blandijnberg 2, 9000 Gent.

1. De exacte datum van het overlijden van Gerard Splinter kon niet worden teruggevonden. In 1410 wordt er 'ung appellé Grant Gierart' neergestoken door Andries de Grave. Vijf weken nadien sterft Gerard. Hij was echter zo dronken op het ogenblik van de misdaad dat hij de naam van zijn aanvaller niet meer kon zeggen. De schout van Brugge composeert. Waarschijnlijk betreft het hier niet onze Gerard Splinter 'dit le grand Gerard'. Meer dan tien jaar tussen zijn overlijden en de gehele zaak rond zijn erfenis lijkt ons onwaarschijnlijk.

Algemeen Rijksarchief Brussel(ARA), Rekenkamer(Rek.), nr.13686, fol.68; rek. schout Brugge 5/5/1410-22/9/1410.

van onwettige origine was. Dit bewijsstuk moest dienen om de aanspraak van de vorst op de erfenis als bastaardgoed hard te maken. De meegebrachte notariële oorkonde en de brief met het zegel van vier notabelen volstonden echter niet voor de Brugse schepenen. In opdracht van de hertogin stuurde de schout Bernard opnieuw naar Utrecht 'pour avoir millieure et plus vray informacion de la bastardie dudit Gerard veu que ceulx de la loy de Bruges, ne vouloient estre contens desdites lettres et instrument'. Voor de schepenen van de stad werd blijkaar een procedure opgestart want Bernard keerde terug met een officieel document, gezegeld door 2 ambtenaren ('officiaulx'), waarin verklaard werd dat Gerard van onwettige afkomst was. Er werden hiervoor getuigen gedagvaard in Utrecht. Dit bleek uit de dagvergoeding die zij en de ambtenaren gekregen hebben. Deze kosten werden natuurlijk door de Brugse schout betaald in ruil voor het document.

Ook deze akte overtuigde de schepenen niet volledig. In een vonnis van 8 augustus 1422 immers stelde men de erfgenamen weliswaar in het ongelijk daar zij onvoldoende de wettige afkomst van Splinter hadden kunnen aantonen, maar men sprak zich niet uit over de al dan niet wettige afkomst van Splinter. Aangezien de erfgenamen ondertussen de hulp ingeroepen hadden van de ouderlieden (Älterleute) van de Duitse Hanze, stelde de stad voorzichtigheidshalve wel dat de schout de hand kon leggen op de bezittingen maar de hertog zelf diende zich borg te stellen. Filips de Goede deed dit op 22 september 1422. Opnieuw rekte de schepenbank de zaak: op 7 november eisten ze dat ook de schout de verantwoordelijkheid op zich nam ex officio, wat hij prompt deed. Op 19 november kreeg de schout eindelijk de goederen in zijn bezit. Op 4 januari meldde Jehan de Chesnel dit Boulogne, de 'Garde des Joyaulx' van de hertog, de ontvangst van de juwelen, wat door de hertog op 6 januari bevestigd werd. De "buit" was aanzienlijk: de juwelen werden op 2999,5 schilden geschat, omgerekend bijna 6300 lb. par. Daar kwam nog een obligatie voor 75 lb. par. bij. Wanneer van dit bedrag de onkosten voor boden, beloning voor de schout en dergelijke afgetrokken worden, blijft er nog meer dan 6000 lb. par. over².

2. De omrekening naar pond parisis is een probleem. De inventaris vermeldt enkel de munt 'escu' zonder specificering (zie bijlage). We hebben geopteerd voor een schild aan 42 gr. Vlaams, omdat deze koers in een voorgaande rekening door Wouter Merciaen gebruikt werd (ARA - RK - 13770 - f.47v - 5/12/1421). In E.AERTS en H.VAN DER WEE, *Vlaams-Brabantse muntstatistieken*, K.U.Leuven, Centrum voor

Wie was Gerard Splinter nu? Ondanks intensief onderzoek in het gemeente- en rijksarchief in Utrecht, hebben we weinig gegevens over de persoon gevonden³. Wat we weten is af te leiden uit de Brugse gegevens⁴. De schout zond een bode naar Kleef, Gelre, Holland, Utrecht en omgeving 'dont l'en disoit ledit feu estre natif'. Uiteindelijk bleek Utrecht zijn geboortestad te zijn. Aangezien zijn erfenis voornamelijk bestond uit juwelen en obligaties, lijkt het ons waarschijnlijk dat Splinter kan beschouwd worden als één van de talrijke vreemde kooplui die in de handelsstad Brugge verbleven. Hij had de juwelen en bezittingen in bewaring gegeven bij Joris vanden Caeshuuse. Deze man was edelsmid en had voor de kerk-fabriek van St-Donaas gewerkt⁵. Hij was dan ook heel goed geplaatst

Economische Studiën, 1985, p.48, wordt voor 1407 een schild van 48 gr. Vlaams en voor de periode 1410-1415 een johannesschild van 36 gr. Vlaams vermeld. Gezien de chaotische muntsituatie in die periode leek het ons raadzaam de koers te gebruiken die in de bron zelf gebruikt wordt en die het dichtst de datum van de inventaris benadert.

Een meester-timmerman verdient in Brugge in die periode 10 gr. Vl. per dag. De som van 6000 lb. par. komt overeen met ongeveer 12000 daglonen. Normaal wordt er 240 dagen per jaar gewerkt. Dit betekent dat de nalatenschap van Splinter ongeveer 50 jaarlonen van een meester-timmerman vertegenwoordigt.

3. Ons onderzoek heeft niets opgeleverd. Bovendien was de heer L.J.Malherbe zo vriendelijk een aantal stukken na te kijken, maar ook hij vindt onze Gerard Splinter niet terug. Zijn onderzoek naar de familie Splinter leert ons wel dat de naam Splinter in Utrecht in de 15de eeuw voorkomt, zowel als voornaam als als vadersnaam (Splintersz.). We danken de heer Malherbe hartelijk voor de moeite die hij zich voor ons getroost heeft.

4. Enerzijds vonden we gegevens in de schoutr rekening van Wouter Merciaen: ARA, RK, 13770: f.47v (rek.5/12/1421 - 11/5/1422), f.59-60 (rek.21/9/1422 - 11/1/1423 n.s.), f.63v e.v. (idem)

Anderzijds is er de akte van de Brugse schepenen, opgetekend in een cartularium: Stadsarchief Brugge(SAB), Groenenboek A, f. 128v-130.

Zie ook verwijzingen in:

L.GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Section première: Inventaire des Chartes*, Brugge, 1875, IV, pp.377.

Hansisches Urkundenbuch (HUB), ed. K. KUNZE, Leipzig, 1905, dl. 6, nr. 456, p. 254.

5. A. DEWITTE, Goud-en zilversmeden in de kerkrekeningen van Sint-Donaas te Brugge 1251-1587, in: *Biekerf*, 76, 1975-76, pp. 240-241: Georgius de Casehuse 1400-1408.

Een Jan vanden Caeshuse wordt in 1399 vermeld als zilversmid. Mogelijk is dit de vader (of een andere verwant) van Joris.

I.DE MEYER en W.VANDERPIJPEN, *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14de en 15de eeuw*, dl.II, (Standen en Landen, 57), Heule, 1972, p.73.

om naderhand, samen met Jean Puetin (Jan Poytin) en Lauwereins den Wachtre, de waarde van de juwelen te schatten. Jean Puetin was een zeer belangrijke edelsmid van Parijse afkomst in het 15de eeuwse Brugge⁶. Dit doet ons vermoeden dat Splinter, zoals vanden Caeshuuse, Puetin en den Wachtre, te vinden moet zijn in de kring van edelsmeden en handelaars in juwelen. Daar hij echter niet in de bronnen opduikt als edelsmid, is het waarschijnlijker dat hij de juwelen enkel verhandelde. Verder is er over de persoon van Splinter niets bekend.

Interessanter dan de figuur Splinter is het machtsspel dat na zijn dood gespeeld wordt. De tegenspelers in het conflict zijn de volgende : Wouter Merciaen, schout van de stad Brugge en dus verdediger van de belangen van de hertog, eiste de goederen op omdat volgens hem Gerard Splinter van onwettige afkomst was en zijn erfenis dus als bastaardgoed aan de hertog toebehoorde. Zijn acties werden van dichtbij gevolgd door de hertogin, Michèle de France. De onwettige geboorte werd betwist door Diederik van Herwen als gemachtigde van de wettige erfgenamen van Splinter⁷. Deze erfgenamen werden gesteund door de ouderlieden van het Brugse Kantoor van de Duitse Hanze.

De hamvraag is of Gerard al dan niet van wettige afkomst was. Immers, in Brugge geldt de rechtsregel dat indien een bastaard sterft zonder wettige kinderen, zijn bezittingen naar de heer van het land gaan, in casu de hertog⁸. In Brugge heeft graaf Gwijde van Dampierre

6. Zie: L.VANDAMME en J.A.ROSENHØJ, *Brugge diamantstad. Diamanthatel en diamantnijverheid in Brugge in de 15de en de 20ste eeuw*, Brugge, 1993, p.13.

A.VIAENE, Goud- en zilversmeden in Brugge gedurende de periode 1320-1520, in: *Biekorf*, 70, 1969, pp.65-70.

J.M.E. FEYS, *Documents concernant le métier des orfèvres à Bruges*, Brugge, 1880.

A.VANDEWALLE, De besturen van het ambacht van de goud- en zilversmeden, 1363-1794, in: D.MARECHAL, *Meesterwerken van de Brugse Edelsmeedkunst. Catalogus*, Brugge, 1993, p.417, dd.1440.

7. De erfgenamen waren Herman Guetghesel en Elisabeth, zijn vrouw, Gheraerd de Boet en Luijgaert, zijn vrouw, Jehan de Masheze en Yde, zijn vrouw, en tenslotte Guillaume Janszone de Willaer.

8. Dat werd bepaald in het "primitief cahier" van de Brugse costuimen in de 16de eeuw. In de gehomologeerde costuimen van 1619 verschijnt er echter een andere tekst. Enkel de verwanten van vaderszijde erven niets, de verwanten van moederszijde kunnen echter de helft erven. De andere helft komt toe aan de hertog. We weten niet tot hoever dit principe teruggaat: gaat het hier om een ontwikkeling in de 16de eeuw of was deze regel al in de middeleeuwen van kracht?

reeds in mei 1289 afstand gedaan van het bastaardijrecht ten voordele van de stad wanneer het ging om bastaarden die poorters van de stad waren. Dit voorrecht werd door Lodewijk van Nevers bevestigd in februari 1332⁹. In vele gevallen stond de stad deze erfenis af aan de verwanten van moederszijde. Dit blijkt namelijk uit het advies dat de Brugse schepenen gaven aan die van St-Omaars (3/9/1333): in Brugge is het zo dat de stad de bastaardgoederen van haar poorters in handen krijgt 'mais se il leur sambloit mieus estre en aucune selonc la cause que tousjours en pooient (sic) faire et ordonner selonc leur bon plaisir et ainsi que plus raisonnable leur semblera et que lis plus prochains desdis bastars de par leur mère avoient le succession desdis biens'¹⁰. Waarschijnlijk heeft deze gewoonte de gehomologeerde costuimen beïnvloed.

In het geval van Splinter was echter de algemene regel van het bastaardijrecht geldig: de hertog erft de goederen van een bastaard gestorven zonder wettige nakomelingen¹¹. In de praktijk waren er veel betwistingen omtrent bastaardgoederen. Essentieel kunnen we ze onderbrengen in twee categorieën. Enerzijds de processen gevoerd tussen twee gezagspersonen die elk aanspraak maken op het bastaardijrecht, en anderzijds geschillen tussen vermeende erfgenamen van de bastaard en de heer. In het tweede geval valt het op dat zelden het bastaardijrecht zelf betwist wordt, maar wel de omstandigheden waarin het voorkomt, het deel van de goederen dat de heer aanslaat, enz. De erfgenamen van Splinter bestreden evenmin het bastaardijrecht, maar beweerden wel dat Splinter helemaal geen bastaard was maar geboren uit een wettig huwelijk¹². Indien dit het geval zou zijn, dan erfden zijn verwanten natuurlijk wel. De heer heeft wel recht

L.GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la ville de Bruges*, Brussel, 1874, 2 dln., p.168.

L.GILLIODTS-VAN SEVEREN, *o.c.*, p.40.

Als deze rechtsregel al in 1422 van kracht was, zouden we zeker zijn dat de erfgenamen van Gerard Splinter familie van vaderszijde waren. Anders zouden ze later toch tenminste aanspraak maken op de helft van de nalatenschap.

9. L.GILLIODTS-VAN SEVEREN, *o.c.*, pp.256-257 en pp.403-404.

10. E.M.MEIJERS, *Het Ligurische erfrecht in de Nederlanden. II. Het West-Vlaamsche erfrecht*, Haarlem, 1932, bijl. pp.13-14.

11. Zie over de rechtsregels i.v.m. bastaardijrecht: Ph.GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987, nr.140.

12. SAB, Groenenboek A, f.118v-119v: 'le dit Thierry (in naam van de erfgenamen) disant le contraire, c'est assavoir que le dit feu estoit legitime et de loyal mariage'.

op het goed van vreemdelingen, maar enkel wanneer er geen verwanten zijn die het goed opeisen. Het grote verschil tussen het feit of Gerard bastaard dan wel enkel vreemdeling is ligt in de juridische interpretatie van wie zijn verwanten zijn¹³. Een bastaard heeft buiten zijn rechtstreekse wettige afstammelingen geen verwanten. Hij is buiten de familie gesloten door zijn onwettige afkomst¹⁴.

De schout trachtte dus in dit geval het bewijs te leveren dat Gerard een bastaard was. In de middeleeuwen was dit niet zo eenvoudig. Parochieregisters bestonden immers nog niet en men moest dus steunen op mondelinge getuigenissen of certificaties van schepenen of een kerkelijke rechtbank¹⁵. De vraag is wie bevoegd is om over de wettigheid van een persoon te oordelen. In eerste instantie lijkt het ons logisch dat dit moet gebeuren door de officialiteit, de kerkelijke rechtbank. De kerk was immers bevoegd voor alle huwelijksmateries, en bepaalde ook in hoeverre een verbintenis tussen man en vrouw een wettig, een geldig of een ongeldig huwelijk was¹⁶. Nochtans zien we hoe ook de wereldlijke overheid belangstelling had voor de al

13. Over de erfenis van vreemdelingen in Brugge zie: L.GILLIODTS-VAN SEVEREN, *o.c.*, pp.429-430. Ph.GODDING, *o.c.*, nr.39.

14. Hierbij moet wel genuanceerd worden. In Vlaanderen geldt immers de regel 'Moeder maakt geen bastaard'. Een bastaard erft dus wel van zijn moeder en behoort juridisch tot haar familie. De discussie omtrent de overige verwanten van moederszijde werd reeds vroeger gevoerd. Zie: M.CARLIER, De sociale positie van de bastaard in het laat middeleeuwse Vlaanderen, in: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 13(2), 1987, pp.173-197.

15. In het Groenenboek A, een van de stadscartularia van Brugge, vinden we nog een aantal gevallen waar de wettige afkomst van een persoon betwist wordt. SAB, Groenenboek A, f.300v-301: Cornelis van Scelle (7/10/1446) moest bewijs van wettigheid leveren en daarvoor naar Mechelen gaan. SAB, Groenenboek A, f.238-238v: In 1435 beweerde men dat Jan van Viven de jonge geboren was uit overspel, terwijl hij verklaarde dat zijn vader de tweede man van zijn moeder was. Hij toonde hiervoor brieven uit Zeeland. Deze bewijzen werden door de schepenbank niet aanvaard, maar hij moest zijn wettige afkomst laten verklaren door het Geestelijk Hof. In 1438 was dit bewijs blijkbaar geleverd daar hij kon erven van zijn vader als wettig kind 'presenterende dat wel ende souffisantelike bij goeden warachtighen persoonen'.

16. Over wettige en clandestiene huwelijken, zie M.VLEESCHOUWERS - VAN MELKEBEEK, Aspects du lien matrimonial dans le Liber Sentenciarum de Bruxelles, in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 53 (1985), pp. 43-98. Zie ook: W.PREVENIER en Th.DE HEMPTINNE, Ehe in der Gesellschaft des Mittelalters, in: *Lexicon des Mittelalters*, III, 51, München, 1986, pp. 1635 - 1640.

Over de bevoegdheid van de Kerk om iemand wettig te verklaren, zie: Ph.GODDING, *o.c.*, nr.128.

dan niet wettige afkomst van personen, omdat dit gepaard ging met aanspraken op erfenis en dergelijke. Het is daarom niet duidelijk bij wie een persoon van wie de wettige afkomst betwijfeld werd, moest aankloppen om zijn wettige afkomst te bewijzen¹⁷. Het is opvallend dat de Brugse schepenbank zich niet uitsprak over de wettige afkomst van Splinter¹⁸. Daarbij komt nog dat de schepenbank zelfs de geschreven bewijzen die de bode in opdracht van de schout uit Utrecht meebracht niet expliciet aanvaardde. De beslissing was dubbelzinnig: de schout kreeg de goederen in handen mits de hertog borg wilde staan. Vreemd is dit niet daar uit de meeste voorbeelden blijkt dat niet de aanklager moest bewijzen dat een bepaalde persoon van onwettige afkomst was, maar dat daarentegen de vermeende bastaard (of in ons geval zijn erfgenamen) het tegendeel moest kunnen aantonen. Het waren dan ook niet de bewijzen van onwettigheid, uit Utrecht meegebracht, die voor de schepenbank van doorslaggevend belang waren, maar wel het feit dat Diederik van Herwen in naam van de erfgenamen niet had kunnen aantonen dat Splinter een wettig kind was¹⁹.

Het is duidelijk dat de zaak Splinter voor de schout geen routinezaak was. Hij spaarde kosten noch moeite om de zaak tot een goed einde te brengen. Hij werd hier trouwens om beloond door de hertog met 165 lb. par²⁰. De Bourgondische hertogen waren gewoonlijk niet zo vrijgevig. Ze wisten echter de verdiensten van hun vertegenwoordigers naar waarde te schatten, wat in sommige gevallen in een bijzondere beloning resulteerde²¹.

17. Over de bevoegdheidsconflicten tussen kerkelijke en wereldlijke instanties in verband met deze materie, zie voor Engeland : R.HELMHOLTZ, *Bastard Litigation in Medieval England*, in: *American Journal of Legal History*, 13 (1969), pp.360-383.

18. Ook in verband met Jan van Viven is dit het geval.

19. SAB, Groenenboek A, f.128v-130: "dat de voorseide Diederic niet zo wel, noch vulcommelike zijn vermet en heift ghedaen staen."

SAB, 157, Civiele Sententiën, reg.1453-61, f.182v-183: In een gelijkaardig geschil tussen de erfgenaam van een Schotse koopman en de ontvanger van de extra-ordinariën i.v.m. de al dan niet wettige afkomst van die koopman, gestorven in Brugge, was de situatie anders: de schepenbank gaf elk van de partijen zes maanden om te bewijzen 'te wetene de voors. Andries van den voors. bastardie ende de voors. Jan Demister dat Jan Poorter ghetrauwet kint was'. Het vervolg van deze zaak is niet bekend.

20. ARA, Rek., 13770, f.63v en volgende (rekening Wouter Merciaen, schout Brugge, 21/9/1422 - 11/1/1423).

21. Zie J.VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Brussel, 1967, p.179.

Wouter Merciaen was echter niet de eerste de beste. Voor zijn ambtsperiode als schout in Brugge was hij reeds baljuw van de Zale van Ieper, waarnemend baljuw van de stad Ieper en baljuw van Sint-Winoksbergen geweest. Daarenboven was hij vanaf mei 1418 procureur-generaal van Vlaanderen, een functie die hij tot zijn aanstelling als Brugse schout op 5 december 1421 bekleedde. Hij was dus duidelijk een vertrouwensfiguur van Filips de Goede. De zaak Splinter was één van de eerste problemen in zijn functie als Brugse schout. Het is niet verwonderlijk dat hij zich ten volle inspande, te meer daar hij hogere ambities koesterde. Blijkbaar lukte het hem deze te verwezenlijken want reeds op 30 januari 1423 (n.s.) werd hij baljuw van de stad Gent, één van de belangrijkste ambten na dat van souvereinbaljuw van Vlaanderen²².

De omvang en de aard (juwelen) van Gerard Splinter's erfenis verklaart waarschijnlijk de interesse die de hertog en vooral de hertogin persoonlijk in deze zaak betoonden. Voortdurend werd de hertogin, Michèle de France, door de schout op de hoogte gehouden van de stand van zaken. Boden werden van Brugge naar Gent gestuurd om de hertogin en de Raad te informeren en om instructies te krijgen. In het voorjaar van 1422 verbleef de hertogin immers te Gent terwijl Filips de Goede op campagne was in Frankrijk²³. Na de dood van de hertogin werden de boden naar Filips de Goede in Rijsel gestuurd. Het was de hertog zelf die op 22 september 1422 een borgbrief uitvaardigde waarin de schepenen van Brugge ontlast werden van hun verantwoordelijkheid voor de erfenis van Gerard Splinter. Indien de Duitse Hanze of andere personen nog verder wilden gaan, moesten ze procederen tegen de hertog²⁴.

22. Over Wouter Merciaen: zie J.VAN ROMPAEY, *o.c.*, pp.226-227. Over zijn carrière als baljuw van Gent: zie M.BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen ca.1384-ca.1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Brussel, 1990, pp.184-186.

23. H.VANDER LINDEN, *Itinéraires de Philippe le Bon, duc de Bourgogne (1419-1467) et de Charles, comte de Charolais (1433-1467)*, K.C.G., Brussel, 1940. Michèle de France stierf in Gent op 8 juli 1422. De hertog was niet aanwezig en kwam ook niet terug voor de begrafenis. Pas vanaf 27 oktober 1422 was hij terug in onze contreien (Rijsel en Kortrijk).

24. SAB, Groenenboek A, f.129: 'nous ce considere avons promis et promettons par ces presentes aux diz eschvins pour et ou nom de nostre dicte ville de Bruges de les garandir et deffendre de la dicte sentence envers et contre les diz oudermans et tous autres, qui ce peut ou pourra toucher, ores et pour le temps avenir'.

De vermelding van de Duitse Hanze in de borgbrief van de hertog is merkwaardig. De erfgenamen van Splinter riepen wellicht de hulp van de ouderlieden (Älterleute) van het Kantoor (Kontor) van de Duitse Hanze in Brugge in, toen ze beseften dat de wettelijkheid van Splinter niet duidelijk kon worden bewezen. Waarschijnlijk wisten ze zelfs dat Splinter een bastaard was. Dus moesten zij nu met een nieuw plan voor de dag komen om de erfenis te behouden: ze beweerden dat Splinter een hanzekoopman geweest was. Voor de kooplieden van de Duitse Hanze gold namelijk vanaf 1360 volgend besluit: “Voort waert dat yemen van den vorseiden coopmannen, die bastard ware, int land van Vlaendren iof in onsen ghebode verstorve, siin goed zullen sine naeste hebben ende anders niemen²⁵.” Volgens deze regel zouden de goederen het bezit van de erfgenamen moeten worden.

Was het lidmaatschap van de Duitse Hanze vroeger eerder vaag gedefinieerd²⁶, dan gold dit niet meer voor de hier besproken periode. Een uitspraak op een vergadering van de Hanze (Hansetag) in Lübeck in het jaar 1366 maakte duidelijk wie er tot de Hanze behoorde. Enkel de burgers van een hanzestad werden door de privileges en vrijheden van de Hanze beschermd²⁷. Volgens deze regel konden de erfgenamen van Splinter bijgevolg geen aanspraak op diens goed maken aangezien hij burger van Utrecht was en deze stad geen lid van de Duitse Hanze was. Utrecht had merkwaardig genoeg in 1422 het lidmaatschap aangevraagd maar het werd geweigerd. Bovendien zijn er geen aanwijzingen dat Splinter burger van een andere hanzestad was.

Gezien deze feiten is het optreden van de ouderlieden van het hanzekantoor enigszins merkwaardig. Er moeten redenen geweest zijn om de ouderlieden erbij te betrekken, maar vermits het bronnenmateriaal er niets over zegt, kan men enkel hypothesen voorstellen. Een persoonlijke relatie tussen Splinter of iemand van zijn erfgenamen enerzijds en een aantal hanzekooplui anderzijds lijkt niet onmogelijk. Trouwens kooplieden uit Hamburg vormden sinds 1292 een eigen “Hanse”

25. *Hansisches Urkundenbuch (HUB)* ed. K.HÖHLBAUM, Halle, 1882-86, dl.3, nr. 497:49, p. 265.

26. PH. DOLLINGER, *Die Hanse*, 3e herw. ed., Stuttgart, 1981, p.116.

27. *Hanserezesse (HR)*, *Die Recesse und andere Akten der Hansetage*, ed. Historische Commission bei der königl. Academie der Wissenschaften, Leipzig, 1870, dl. I, 1 nr. 376:11.

d.w.z. nederzetting in Utrecht²⁸ en Splinter was zeker een bekende koopman in Brugge. Anderzijds is het ook mogelijk dat Splinter de een of andere hanzekoopman iets verschuldigd was en de ouderlieden dus in eigen belang handelden. Maar de bronnen geven daar geen inlichtingen over. Kunze karakteriseerde het geval op de volgende wijze, nl. dat het hier om een mislukte poging van de ouderlieden zou gaan om het recht van de Duitse Koopman uit te breiden tot de inwoners van Utrecht²⁹.

Maar was dat ook zo? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het nodig om zich de positie van het hanzekantoor in Brugge binnen de Duitse Hanze voor de geest te roepen. Naast Brugge waren Novgorod, Bergen en Londen de belangrijkste handelsnederzettingen van de Duitse kooplieden in het buitenland. Deze vanaf de 16de eeuw "Kontor" genoemde plaatsen waren de steunpilaren van de Duitse Hanze. Daarnaast bestonden er nog talrijke kleinere faktorijen, die hier niet ter sprake komen³⁰. De "Kontore" ontvingen privileges van de stedelijke en vorstelijke overheden van de plaats waar zij gevestigd waren. Via eigen statuten probeerden de leden van het Kantoor zowel de interne als de externe organisatie van de handel als het samenleven met de inheemse bevolking een juridische grondslag te geven³¹. De ouderlieden werden in het begin door de kooplui gekozen, later door de afgevaardigden van de "Hansetag" aangeduid. Ze waren de bestuurders van het Kantoor en zij waren bevoegd inzake interne juridische geschillen en financiële belangen. In de loop van de 14de eeuw werden de Kantoren formeel aan de besluiten van de "Hansetag" ondergeschikt gemaakt. De positie van het Kantoor tegenover het Brugse stadsbestuur bleef onveranderd. Het was nog altijd de onderhandelingspartner voor de stedelijke autoriteiten. Het kon verder ook "intern Recht setten"³². Omdat de ouderlieden de naleving van de reglementen moesten controleren, hadden zij bij overtreding

28. V. HENN, Über die Anfänge des Brügger Hansekantors, in: *Hansische Geschichtsblätter*, 107, 1989, pp. 43-66, p. 59. Wij danken dr. Henn hartelijk voor de aanvullende informatie die hij ons verschaft heeft.

29. HUB 6, nr. 456, p. 254 noot 2.

30. Zie DOLLINGER, *o.c.*, p. 140 e.v.

31. Zie de statuten bij R. SPRANDEL (ed.), *Quellen zur Hansegeschichte*, Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe XXXVI, Darmstadt, 1982.

32. SPRANDEL, *o.c.*, p. 323.

de mogelijkheid om straffen en boeten tegenover de beklagde uit te spreken. Zij konden dus ook iemand uit de Hanze uitsluiten, indien de overtreding te zwaar was. Daarnaast konden zij ook iemand opnemen, ook al bestond er toen juridisch nog geen opnameprocedure. Volgens Henn blijkt hieruit duidelijk, dat uiteindelijk de Kantoor-gemeenschap zelf de beslissing nam wie kon genieten van de privileges van de Duitse Hanze³³.

Men kan dus niet spreken van een mislukte poging om het recht van de Duitse Hanze uit te breiden tot alle Utrechtse kooplieden, zoals Kunze beweert. Het gaat duidelijk om een individueel geval. Of hier op de achtergrond het streven naar een onafhankelijke koers van het Kantoor tegenover de Hansetag meegespeeld heeft, is niet meer na te gaan³⁴. Een rechtstreekse confrontatie met de hertog durfden de ouderlieden kennelijk niet aan.

De rol van de stad in deze zaak is niet zo duidelijk. De schepenen traden duidelijk op de voorgrond in het arrest van 7 november 1422. Aangezien zij geen belanghebbende partij waren - Gerard Splinter was geen poorter van de stad - , vervulden ze de functie van scheids-rechter tussen de vermeende erfgenamen enerzijds en de hertog anderzijds. Daarbij kwam het er voor hen op aan buiten schot te blijven. Vermits beide partijen in gebreke bleven uitsluitel te geven omtrent het bastaardschap van Splinter, beslisten de schepenen dat de schout voorlopig de goederen van de man in handen zou krijgen. Ze velden echter geen vonnis over zijn al dan niet wettige afstamming. Integendeel, ze stelden uitdrukkelijk dat indien iemand de erfenis kwam opeisen, de schout zelf verantwoording zou moeten afleggen³⁵. Alle percelen werden in het stedeboek opgetekend en de schout was verplicht om aan de schuldeisers van Gerard te voldoen. De behoedzaamheid van de schepenen is enigzins te begrijpen uit het

33. HENN, *o.c.*, p. 58: "im hansischen Alltag die letzte Entscheidung darüber, wer zum 'Deutschen Recht', d.h. zur Hanse, gehört, bei der Kontorgemeinschaft lag!".

34. Zie V. HENN, *Das Brügger Kontor*, in: *Die Hanse, Lebenswirklichkeit und Mythos*, Ausstellungskatalog dl. 2, Hamburg, 1989, pp. 160-164, en Id., *Was war die Hanse?*, in: *o.c.*, pp. 15-21.

35. SAB, Groenenboek A, f.118v-119v: 'dat bij also, dat omme tijden toe te commene yemant quaeme diesrecht eeschen wilde an svoors. Gheeraerds goed, dat de voors. scoutete daerop altoos voor heml. wien daeraf de kennesse toe behoorde verantwoor-den zoude zonderlinghe aenghezien dat bij den voors. vonnesse niet uuterl.verclaerst en was, of de voors. Gheeraerd bastaerd was of ghetrauwet kind.'

voorgaande: de erfgenamen hadden immers in de Duitse Hanze een sterke en voor de stad belangrijke bondgenoot. Aan de andere kant kon de stad de hertog niet te veel voor het hoofd stoten. Met dit Pilatusoordeel poogde de stad handig tussen de twee partijen door te laveren.

Gedurende een jaar hebben de verschillende partijen hun spel gespeeld, vanuit verschillende standpunten en met verschillende doelstellingen. Voor de erfgenamen was in de eerste plaats van belang een rijke erfenis in de wacht te slepen. De hertog, via zijn ambtenaar de Brugse schout, heeft hen dit met succes belet. Daarnaast was het voor de hertog eveneens van belang zijn rechten als landsheer tegenover de stad te doen gelden: de greep op de niet-poorters van de stad moest gevrijwaard blijven. Dit verklaart tendele ook de geringe medewerking die hij van de schepenen kreeg: zonder veel kans op eigen voordeel kon men het de hertog toch moeilijk maken, en op die manier toch de eigen autonomie benadrukken.

Daarnaast speelde ook de persoonlijke ambitie van Wouter Merciaen een rol. Ook in andere gevallen zien we dat hij gedreven de belangen van zijn heer dient en daar wel bij vaart.

Het feit dat de hertog aan het langste eind trekt, is echter niet het resultaat van het feit dat hij de meeste macht had: iedereen heeft - binnen het rechtskader van die tijd - de kans gekregen zijn belangen te verdedigen. Uiteindelijk bleek de hertog terecht de erfenis van Gerard Splinter op te eisen.

BIJLAGEN

1.

Bastaardgoed van Gerard Splinter, opgetekend in de schoutrkening van Wouter Merciaen. De bezittingen zijn overgedragen aan Jehan de Chesnel, dit Boulogne, de hofambtenaar die de juwelen van de hertog beheert.

- ARA, RK, 13770, f° 59r-60r (rek.schout Brugge 21/9/1422 - 11/1/1423 n.s.)

“de feu Girard Splinter dit le grand Girard, forain et bastart nagaires trespasse en la ville de Bruges apres les trespaz du quel sont demourez certains biens et cateulx et joyaulx prises chi apres declairés. Cest assavoir en ung petit drapelet en quel sont XXXVI cristaulx extimez a II escuz. Item un petit papier a tout des perles et petiz balaiz XVI escuz. Item ung petit papier ou quel fuz VIII saphirs IIII perles II camahieux et un deamant en or XII escuz. Item petit draplet plain de diverses histoires deux escu Item ung petit draplet a tout LXXVIII perles X escuz. Item ung petit draplet a tout un saphir et une prouve VIII escuz. Item ung petit draplet a tout II toppases IIII escuz. Item petit draplet a tout X meraudes II escuz. Item petit draplet a tout grenaces et vermeilles II escuz. Item ung petit draplet a tout VIII saphirs II escuz. Item petit draplet a tout menues choses et une petite coquille de IIII escu. Item une poupee a tout II saphirs et une meraude XV escu. Item ung aultre poupee a tout II saphirs et une meraude X escuz. Item une aultre poupee a tout ung saphir et II perles plattes VI escuz. Item V poupees a tout anneaux esquelz sont aucunes pieres montans a XXIX pieces XXVII escuz. Item IX poupees a tout anneaux en aucun desquelz a pierrerie et as aultre non montans IIIIxxIIpieces [= 82] XXIIII escuz. Item une bourse vermaille en laquelle a ung petit papier point de diverses manieres dimagnes II escuz. Item une chainette dor IIII escuz. Item XIIII burlettes XI escuz. Item III plaz vermeilles a facion de boucles III escuz. Item XI fermeilles garniz de perles et de pierrerie XIX escuz. Item VI fremeilles en ung draplet VIII escuz. Item III fermeilles ung pau pluz grans VIII escuz. Item encore un pau pluz grans III escuz. Item un fermellet garni de perle une meraude et un petit balaiz XII escuz. Item II autres fermeilles VIII escuz. Item VI burlettes XX escuz. Item une burlette a tout une crois de garnade IIII escuz. Item II verges dor III escuz. Item IIII fermeilles XVI escuz. Item V fermeilles X escuz. Item V fermeilles XXI escuz. Item petit saquelt de cuir ou quel sont une couronne III granade¹ et ung pau dor brisie VIII escus et demi. Item II amaux et III cristaux VII escuz. Item une plume dargent de IIII escu. Item II cordelettes de perles pesans XIII onces a VI escuz lonce valent LXXVIII escuz. Item tne aultre cordelette de perles pesans VI onces a V escu lons a

1. [granade] g afgekort.

III escu valent XVIII escuz. Item une cordelette pesans VI onces et demi X escuz. Item ung groz deamand a ung clou dor IIm [= 2000] escuz. Item une poupee a tout V plaz deamans petiz VI escuz. Item une poupee a tout VI deamans pointuz et ung petit rubi XXIII escuz. Item une poupee a tout VIII plaz deamans XXXII escuz. Item une poupee a tout VI deamans pointuz XX escus. Item une poupee a tout VI aultres deamans pointuz XXX escuz. Item une poupee a tout IIII saphirs et une meraude XIII escuz. Item une poupee a tout VI deamans pointuz XXIII escuz. Item un drapelet a tout II anneaulez garniz de saphirs VIII escuz. Item un petit drapelet a tout VIII rubiz en cire XXXII escuz. Item une petite boistelette a tout VIII deamans en cire XXIII escuz. Item un tableau a tout VII camahieu et XII grosses perles L escuz. Item un fremelles garniz de perles et dautres pierreries en chacun desquels a ung deamant IIIIxIII escuz [= 84]. Item ung grand fremail a tout un saphir II balaiz et III perles LXX escuz. Item un fremail garni de un saphirs et VI perles XVI escuz. Item ung fremeillet garni dun deamant un balaiz et V perles XXX escuz. Item un fremeillet garni dun saphir un balaiz et V perles XII escuz. Item un fremeillet garni de III saphirs III plattes perles et ung balaiz XV escuz. Item I grand fremail garni dun saphir III balaiz et III perles plattes XX escuz. Item un fremail garni dun saphir un balaiz et V perles X escuz. Item un fremeillet garni dun deamant et V perles sans pierre ou milieu X escus. Item un fremeillet garniz de III perles III meraudes et I petit rubi XII escuz. Item un fremeillet garni dune meraude un deamant un rubi et une perle XIII escuz. Item un fremellet garni dun balaiz et VI perles XV escuz. Item une chainture claeue dargent III escuz comme il appert par une rolle de mondit seigneur que le dit escoutete de Bruges a devans lui pour sa seurte avecq la quittance de Jehan de la Chesnel dit Bouloengne garde des joyaulx de mondit seigneur contenans de mot a mot cy apres ensievant

Je Jehan de Chesnel, dit Bouloigne, garde des joyaulx de monseigneur le duc de Bourgoigne, cognois et confesse, avoir eu et receu de Gautier Mersiaen, conseiller de mondit seigneur et son escoutete de Bruges les parties des biens et joyaulx cy dessus speciffiez lesquelz par lordonnance de mondit seigneur le dit escoutete ma baillie et delivre pour mettre en ma garde avecq les aultres biens et joyaulx dicellui seigneur

Tiesmoing mon saing manuel cy miz le IIIe jour de janvier lan mil IIIc vint et deux.

Cy apres sensuit la lettre de mondit seigneur en fin de la dicte rolle des lettres de la recepcion dudit garde desdits joyaulx receues dudit escoutete, contenans de mot en mot cy apres ensievant: Phelippe duc de Bourgoigne conte de Flandres d'Artois et de Bourgoigne, palatin, seigneur de Salins et Malines, Savoir faisons a toux que par notre bien ame garde de noz joyaulx Jehan dela Chesnel dit Bouloigne Nous avons fait recevoir de notre ame et feal consellier et escoutete de Bruges Gautier Mersiaen les biens et joyaulx declaires en ce present rolle demoure dudit feu de Grand Girard desquelz nous moyennant les lettres de recepisse diceulx dudit Bouloigne au bout dudit rolle dont il nous est apparu, voulons notre dit escoutete estre demourer

quite et deschargie par devans nous et par tout aillieurs ou il appartendra et l'en quittons et deschargons par ces mesmes presentes donnees en notre ville de Lille le VIe jour de janvier lan de grace mil IIIc XXII, ainsi signe par monseigneur le duc. J.de Gand.”

2.

Som betaald door Gerard de Zule aan de Brugse schout, afkomstig van schulden die G. de Zule aan Gerard Splinter had. Die som komt de hertog toe als bastaardgoed.

- ARA, RK, 13770, f° 60r-60v

“de messire Gherard de Zule chevalier natif de Hollande lequel devoit audit feu Gherard Splenter dit le Grant Gherard la somme de chincquante mailles dor, monnoie d’Utrecht de bonne debte et loyale a lui preste, selonc le contenu dune obligacion laquelle ledit escoutete a devans lui laquelle somme lescoutete dessusdit aresta soulz ledit chevalier, et ce fait le chevalier dessusdit absent a la ville de Bruges pour doubte de la mortalite, entretant ledit messire Gherard fist traittier audit escoutete, quil lui vouldist donner respit jusques a la foire de Bruges prochain venant, lequel ledit escoutete fist pour mieulx faire que laissier parmi bonne seurte de pleges que ledit chevalier fist dung nomme Ewout vanden Velde, bourgeois de Bruges, lequel sobliga envers ledit escoutete de satifyer de la somme dessusdite audit jour, et pour ce cy pour monseigneur L maillez dor comme dit est qui valent a XXX gr. la piece

LXXV lb [par]”

